

A nemzetiségi hallgatók identitás-tudatának elmélyítése a nyelvtanítás metodikájában

„A kisebbség, a kisebbségi kérdés: tükörkép. Csalhatatlan, pontos és nem részrehajló. Aki ezt a tükröt nem tűrheti, kimondotta ön-maga felett az ítéletet.”

(Fábry Zoltán: A vádlott megszólal. 1946. május)

Nemzetünk érdeke, hogy a vele egy államban élő nemzetiségek számára megadja a fennmaradás, a fejlődés és az anyanemzetekkel való kapcsolattartás lehetőségét. Érdeke a nemzettudat, az önismeret kiegyensúlyozottabbá, történelmileg megalapozottabbá tétele. A nemzetiségek annál jobban tudnak a többségi néppel azonosulni, minél inkább biztosítva érzik nemzetiségi kultúrájuk, sajátosságaik megőrzésének, nyelvük használatának, oktatási egységeik működésének szabad érvényesítését. A határainkon túl élő magyarság helyzete súlyos. E tény reflektorfénybe kell, hogy állítsa a hazai nemzetiségeink ügyét is, hiszen a Magyarországon élő nemzetiségek asszimilációja rendkívül előrehaladott és gyors.

Glatz Ferenc történész 1989. október 27-én tett nyilatkozata megszívlelendő: „Amennyiben a nemzetiségi politikát nem sikerül átalakítani, úgy hazánknak tíz év múlva nem lesznek hatékony külkereskedői és a szomszédos országokkal kapcsolataink is megrendülhetnek.” A nyilatkozat megállapításai is elgondolkodtatóak: „A nemzetiségi politika nem kegy, nem elvi kérdés.”... Kormányzati szinten kiemelten kell a nemzetiségi iskolákkal foglalkozni...”

Ide csatolom a Sopronban megrendezett 14. szomszédos országok nemzetiségeinek találkozóján (1989. október 23.) tett zárónyilatkozat részletét: „... az egységes emberi jogokkal és a kisebbségek alapvető szabadságjogaival kapcsolatos nézetek, számos nemzetközi kinyilatkoztatás, megjegyzés, szerződés és ratifikálás ellenére sem kerültek be az egyes államok jogrendjébe és gyakorlatába a megfelelő mértékben...”

E találkozó gondolatmenetéből szabadon idézve tanulságként elmondhatjuk, hogy ha az emberi jogok dekrétumában foglaltaknak érvényt szerzünk, nem jelentkezhetsz élesen a nemzetiségi kérdés, hiszen a békés, építő jellegű együttélés a többséggel, csak az emberi jogok alapján érhető el, amelyet mindkét részről fenntartás és feltétel nélkül kell betartani és ápolni.

A fent említett nagy jelentőségű megállapítások ellenére is beszélünk kell hazánkban nemzetiségi kérdésről. Okait a továbbiakban kívánom kifejteni.

Hazánk nemzetiségi lakosságának megoszlása a Duna-medence viharos történelmi múltjának nyomait viseli magán. Helyzetük a háború után is kétségbeesítő volt. A németeket kitelepítették, a szlovákoknál a lakosságcsere okozott súlyos gondokat, a délszlávok sorsát pedig a Jugoszláviával való feszült viszony pecsételte meg.

Történelmi igazság az is, hogy a nemzetiségi állapot természetéből fakadóan a hazai nemzetiségek hátrányosabb körülmények között őrizhetik nyelvüket, kultúrájukat, mint az anyanemzetbeliek. A társadalmi beilleszkedésükkel párhuzamosan halványul a nemzetiség-megőrzés motivációja. A magyar nyelv alaposabb ismeretének szükségességével – amely a nagyobb érvényesülés lehetőségét adja – párhuzamosan halványul a nemzetiségi nyelv használata, amely egyre kevésbé épül be a köznapi életbe. Oka a nemzetiségi intézményrendszerek elsorvadásában keresendő. (Valóban nemzetiségiek az annak nevezett iskoláink? Milyen ezek állapota, számarányuk? Van-e kellő érvényesü-

lési lehetőségük az ilyen iskolákban végzetteknek? Elegendő-e a tömegkommunikációs eszközök nemzetiségi adása?) E téma egy másik vizsgálódást igényelne.

Az asszimilálódás oka a lakosság területi elhelyezkedésében, valamint a létszámban is kereshető. A tömbben élő nemzetiségi lakosság igényei, szükségletei világosabbak, könnyebben kielégíthetők, mint a szórványokban élőké. Nem hagyható figyelmen kívül a hagyományos paraszti közösségek felbomlása, az iparosítás hatása és a vegyes házasságok sem, amelyek kihatnak a nemzetiségi azonosságtudat megőrzésére, az anyanyelv használatára. Tehát éppen azok a feltételek szűnnek meg folyamatosan, amelyekben a nemzetiségi lét megőrizhető.

Nem szabad viszont megfeledkeznünk arról, hogy ez a folyamat ellentétesen is érvényesülhet, főként a város lakó fiataloknál és az értelmiségiekénél. Érdeklődést ébreszt a származási közösség hagyományos értékeinek, a gyökereknek a felkutatása, a hovatartozás, a csoporttudat újrameghatározása.

Célunk, hogy nemzetiségeink a sajátosságaik megőrzésével integrálódjanak, de ne asszimilálódjanak a többségi állam társadalmába.

Hallgatóink esetében idekerülésükkor mindenképp előtérbe kell tennünk három dolgot. A származás, az anyanyelv szempontjából hová tartoznak? Merik-e magukat magyarországi nemzetiséginek vallani, valamint azt, hogy mi motiválja pályaválasztásukat? A kérdés alapos vizsgálata határozza meg a velük való foglalkozás módszereit.

A származás csak egy tényező; az elődök megtartott nyelvvel együtt határozza meg kinek-kinek a nemzetiségét.

Ennek alapján két típusú családot különböztethetünk meg:

1. Egyértelmű nemzetiségi származású család, ahol minden nemzedék egy – vagy több tagja – beszéli ősei nyelvét. (Ez a kevesebb hallgatóinknál.)
2. Egy vagy több tag nemzetiségi származású, de a fiatalabb nemzedékhez tartozók anyanyelve már magyar. (Ez a több.)

Mindkét családtípuson belül előfordulhatnak vegyes házasságok is.

A nemzetiségi nyelvhasználat kérdése újabb problémákat vet fel. Bővebb kifejtését e dolgozat kerete nem engedi. Ami lényeges: nemzetiségeinknek idekerüléseikor még nem volt kialakult irodalmi nyelvük, kialakult nemzetiségi tudatuk sem. Leginkább az archaikus tájnyelvet őrizték meg és beszélik, amely inkább konzerváló jellegű, a modern kifejezéseket nélkülözi, gyakran keveredik a magyarral. Tehát önmagában a nyelv sem lehet identitásörző tényező.

Mind a kutatások elősegítésében, mind az igények feltárásában, azok kielégítésében oroszlánrész vállalanak, s ezután is vállalniuk kell nemzetiségi pedagógusainknak. Ezért sem elhanyagolható kérdés a nemzetiségi pedagógusképzés. Nem lehet a létszám függvénye, korszerűsítése, a személyi és tárgyi feltételek biztosítása.

A nemzetiségi hovatartozás egyéni ismérv. Az egyén szabadon nyilatkozhat etnikai hovatartozásáról. Választását külső és belső tényezők egyaránt befolyásolják. Mintegy tíz éves felmérésem hallgatóink körében azt bizonyítja, hogy a nemzetiségi sajátosságok megőrzését szolgáló jogokat nemcsak azok a szülők várják el maguk és gyermekeik számára, akik a népszámlálás alkalmával a szlovák nemzetiséghez tartozónak vallották magukat! Az adatgyűjtésen kívül tehát szükség van a nemzetiségi politikához igazodó összetettebb felmérésekre is.

Lényeges kérdés, hogy hallgatóink milyen nyelvtudással kerülnek intézményünkbe. A kép igen heterogén.

A kb. 10 évre visszamenő felmérés alapján intézetünkbe nappali tagozatra 58% kerül nemzetiségi (szlovák nyelvű) gimnáziumból vagy szakközépiskolából, tehát irodalmi nyelvtudással. 21%-ra tehető azok aránya, akik az általános iskolában tanulták a nyelvet (leggyakrabban csak az alsó tagozaton). 21%-uk az otthonról hozott ún. „konyhanyelvet” beszéli.

A levelező tagozaton más az arány. Mintegy 24% végzett szlovák gimnáziumban, illetve szakközépiskolában, 45% tanulta az általános iskolában és 31% hozta az otthon tanult „konyhanyelvet”.

Hogy összefüggésben van-e a magasabb szintű nyelvtudás az identitással? Erre később térek ki.

A nemzetiségi identitás-tudat sarkalatos pontja, hogy manapság ki vallja magát magyarországi nemzetiséginek? (Egyben magyar állampolgárnak!) Erre a kérdésre a népszámlálások nem adnak pontos választ, csak azt regisztrálják, kik azok, akik tudatosan vállalják nemzetiségüket.

Mint a fentiekből kitűnik, a nemzetiségi tudat nem azonosítható a nemzetiséghez tartozás tudatával még hallgatónk körében sem. Az utóbbi inkább a hagyománytisztelet, a tradícióhoz való ragaszkodást jelenti. Tapasztalataim és felmérésem alapján megállapítható, hogy hallgatónk körében a nemzetiséghez tartozás tudata az erősebb. A népi kultúra megismerése, felelevenítése, az itt szerzett élmények arra ösztökélik azokat a személyeket, akik ha bármilyen gyenge szállal is, de kötődnek nemzetiségükhöz, hogy újraértékeljék annak nyelvi és kulturális hagyományait. Ez a folyamat némiképp igazolja azt is, hogy az évtizedeken keresztül látenszen létező nyelv és kultúra kedvező feltételek megteremtésével újra mozgásba hozható. Miután a hivatalos szféra jobbra elmagyarosodott, a nemzetiségi nyelv alárendelt állapotba (a második szférába) került, társadalmi funkcióját elvesztette. A nemzetiségi hovatartozás érzésének erősítése, mélyítése szempontjából hallgatónk esetében a magán-, illetve az érzelmi szférára kell hangsúlyosabban támaszkodnunk.

Mind a pályaválasztást, mind a nemzetiséghez tartozás tudatát erősen befolyásolja a környezet, mivel nincs a szocializációnak olyan megnyilvánulása, amely ne lenne környezetfüggő.

Piaget már 1951-ben foglalkozott a nemzeti szocializáció kérdésével. A nemzeti csoporthoz fűződő viszony három szakaszát különböztette meg. Nemzetiségre adaptálva én a következő csoportosítást választottam: Legelső a hovatartozásra utaló kognitív elem (szülők nemzetisége, a születés helye). Ez után jelenik meg a kommunikációra vonatkozó kognitív elem (anyanyelv, beszédérthetőség), majd végül a saját ország tudat, ezzel párhuzamosan a nemzettudat, illetve az egy nemzetiséghez való tartozás tudata. Mindéből kitűnik, hogy a nemzetiségi attitűd kialakulásában kitüntetett szerep jut elsősorban a családnak, majd a tágabb környezetnek (iskola, szomszédok, faluközösség és a társadalom hozzáállása).

A nemzetiségi hovatartozással kapcsolatos érzelmi mintákat bizonyos helyzetek szinte automatikusan aktiválhatják, legyen az egyéni, csoport-, vagy éppen társadalmi minta.

A pozitív minták képesek elmélyíteni, újraértelmezni és a gyökerekig leásva újjászervezni a választott nemzetiséggel való azonosulást.

Hallgatónk a leglényegesebb identitásmintáknak, illetve elemeknek a nyelvhasználatot, az etnikai hovatartozás ismeretét és vállalását, a pozicionális (szerep) mintákat, a csoportmintát, a folklórt, illetve az embléma jellegű mintákat (név, fizikai jellegzetesség, azonosítási szimbólum, divat...) tartják. Az identitásminták között előfordulnak még az ideológiai minták is (vallás, erkölcs, eszme, mozgalom), valamint a társadalmi minősítő műveletek is. (Értékelik, elismerik-e az adott nemzetiséget.)

A minták határfokától függ, hogy hallgatónkban kialakulnak-e a nemzetiségi sztereotípiák, amelyek mindennapi cselekvéseikben megnyilvánulnak. Ezek hatnak nyelvhasználatukra, cselekedeteikre, viselkedésükre, jellemükre, erkölcsükre.

Megállapíthatjuk, hogy az identitás-tudat minden egyes közösség etnikus specifikumának legalapvetőbb jeleként értelmezhető. Feladata, hogy egy meghatározott rendszerbe egyesítse az etnikus specifikumokat, az értékeket és a hagyományokat. E rendszer szerkezetét az etnikai hovatartozás tudata (etnocentrizmus), az etnikai sztereotípiák, az etnikai ellenszenv és rokonszenv alkotják.

Míg a levelező hallgatók esetében a környezet hatása az erősebb (érzelmi szféra), a nappali tagozatos hallgatók pályaválasztását inkább a tudati szféra befolyásolja. (Erős motívumként munkál bennük a nyelv elsajátításának vágya.) A legritkább tényező éppen a nemzetiségi azonosságtudat. *Jóó Rudolf* és munkatársai felmérést végeztek a magyarországi nemzetiségi középiskolákban e témában. E felmérés és tapasztalataim alapján a magam számára tanulságként azt fogalmaztam meg, hogy hallgatónkhoz az érzelmi szférán keresztül célszerű közelíteni.

A nemzetiségi identitástudat mélyítésekor alapozni kell a felsőoktatásban részt vevő hallgatók magasabb szintű megismerési, olvasási vágyára, igényeire. A nemzetiségi népismeret című tantárgy bevezetése erre igen tág lehetőséget nyújt. E tárgy keretén

belül ismerkednek meg hallgatóink nemzetiségük múltjával, jelenével, az anyanemzet rövid történelmével és földrajzával.

Nagy súlyt fektetünk arra, hogy megismerhessék a hazai nemzetiségi írók, költők munkásságát, a folklórgyűjtést (tájházak, óvodák, iskolák, faluközösségek gyűjteményei...), a kutatásokat és a szakmai publikációkat. Gyakran választanak szakdolgozati témaként nemzetiségi jellegű kutatásokat (népszokások, hiedelmek, népi gyermekjátékok... stb.), amelyek által közelebb kerülnek nemzetiségi csoportjukhoz, a gyökerekhez, az igazsághoz. Megemelkedett nemzetiségi óraszámunk (az összképzési órák mintegy 1/3-a), tág teret biztosít arra is, hogy gyakran nézzék – hallgassák a nemzetiségi TV illetve rádióműsorokat.

Igen lényeges, hogy pozitív kapcsolatba kerülhessenek az anyanemzettel (részképzés, levelezés, rokonlátogatás, színi előadások, film, zene, képzőművészet...). A hazai kiadású újságok, folyóiratok, nemzetiségi kiadványok csekély számát az anyaországbeli kiadványokkal pótoljuk (több, mint 1000 kötetes a könyvtárunk). Tehát a skála színes.

S ha a pedagógusképző intézményekben olyan lelkes, érzelemdús oktatók tevékenykednek, akik a látens érzelmeket képesek mozgásba hozni, a láncolat nem szakad meg, s a célt elértük: gazdagítottuk nemzeti kultúránkat nemzetiségeink kulturális értékeivel!

„A két nyelvvel jobban lehet érvényesülni” motívumon túl – amely igen értékes – mélyíthető nemzetiségi azonosságtudatuk, és ez a több!

Csak egyről nem feledkezhetünk meg:

Akármilyen jól képzett és lelkes pályakezdők kerülnek is ki a pedagógusképző intézményekből, ha nincs folytatás, a láncolat megszakad.

Szükség van továbbra is a nemzetiségi oktatásügy intenzívebb fejlesztésére. Szükség van arra, hogy a nemzetiségi nyelvet rosszindulatú megjegyzések nélkül elfogadjuk idegen nyelvnek is, hogy nemzetiség lakta területeken a magyar iskolákban választható idegen nyelv lehessen az adott nemzetiség nyelve.

MÁTRAINÉ GORJÁN MÁRIA

A magyarországi nemzetiségi oktatás helyzete, különös tekintettel a szlovák oktatásra

Az oktatásügy az egész nemzetiségi kulturális élet alapja. A jó nemzetiségi oktatás a nemzetiségi lét megőrzésének alapfeltétele, annál is inkább, mivel a magyarországi nemzetiségi esetekben erős asszimilációs folyamat érvényesül, a nemzetiségi emberek zöme jobban beszél magyarul, mint anyanyelvén. Csak az idősek kis része beszél jobban anyanyelvét, azonban a gazdasági, társadalmi változások során kialakult új kifejezéseket, fogalmakat a nemzetiségi nagy része magyarul használja, „kevert nyelven beszél” vagy az új fogalmakat az adott nyelv végződéseivel, elöljáróival ellátva használja. A kényszerű városiasodással járó lakossági helyváltoztatás, a egyes házasságok csak növelték a nemzeti kisebbségek nyelvi asszimilációját.

Ezért céltudatos, komoly munkára, az anyanyelv hatásos oktatására van szükség ahhoz, hogy legalább a fiatal nemzedék tanulja meg szülei-nagyszülei anyanyelvét, irodalmi szinten. Sajnos egyre inkább csak a szülők, sőt a nagyszülők anyanyelvéről lehet beszélni, mivel a nemzetiségi családok többségében az unokák, a gyerekek nagy része nem beszél, gyakran már nem is érti szülei, nagyszülei nyelvét. A családi nyelvi háttér beszűkülése, illetve teljes hiánya szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a nemzetiségi nevelő-oktatóintézményeket. Az iskolákban – akárcsak más idegen nyelvnél – az alaptól kell tanítani a nyelvet.